

Полєхіна Вікторія

Poliekhina Victoria

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри соціальної педагогіки та

соціальної роботи

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

Національна система професійної освіти у тандемі з міжнародним правовим захистом прав особи.

The national system of professional education in tandem with the international legal protection of individual rights.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями.

За теперішньої ситуації внаслідок процесів економічної, політичної та культурної глобалізації міграція стає дедалі помітнішим чинником формування кількості та складу населення країн і регіонів. Через різні обставини значна кількість людей змінює країну проживання.

Запорукою успішної реалізації завдань міграційної політики країни є усвідомлення необхідності професійного підходу до вирішення проблем біженців і вимушених переселенців та належної професійної підготовки відповідних кадрів до роботи з означеною категорією громадян.

Для національної системи професійної освіти підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями і вимушено переселеними особами є новою проблемою і тому потребує, закономірно, цілого комплексу активних науково-методичних пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми, і на які спирається автор.

Актуальним питанням теорії і практики професійної підготовки соціальних

працівників в Україні присвячено роботи І. Зверєвої, М. Лукашевича, О. Карпенко, І. Козубовської, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Поліщук та інших. Дослідження зарубіжного соціальної роботи і професійної підготовки соціальних працівників представлено у працях Л. Віннікової, Н. Гайдук, В. Козубовського, Г. Лещук, Н. Микитенко, О. Ольхович, О. Пічкач, О. Пришляк, Г. Слосанської, Н. Собчак та інших.

Міграційна тематика та проблематика біженців містить вивчення широкого спектру теоретичних та практичних питань, що є предметом аналізу різних сфер наукового дослідження. Праці зарубіжних дослідників присвячено висвітленню: освітньої парадигми міграції – Т. Бурковська, А. Шацька; правового та історичного аспектів міграції – О. Зайцева, Ю. Моргун, А. Похлебаєва; психології міграцій зокрема проблемі психологічної адаптації переселенців до іншого етнокультурного середовища – Дж. Беррі, С. Бочнер, В. Грищенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зважаючи на недостатній рівень вивчення й висвітлення досвіду професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями і вимушеними переселенцями вважаємо за доцільне проаналізувати нагромаджений зарубіжний досвід та окреслити його прогресивні ідеї, правовий захист з метою запозичення в нашій країні.

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є вивчення зарубіжного досвіду та правового забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями і вимушеними переселенцями.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Відповідно до ст. 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст

і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Основними завданнями міграційної політики є подолання стихійності міграції, вироблення механізмів впливу на цей процес, забезпечення нормальних умов проживання та працевлаштування вимушено переселених осіб, підвищення ефективності використання їхнього потенціалу і зменшення негативного впливу цього явища на них, їхні сім'ї та суспільство.

Важливою умовою успішної реалізації цих завдань є усвідомлення необхідності професійного підходу до вирішення проблем вимушено переселених осіб та належної професійної підготовки відповідних фахівців. На сучасному етапі розвитку нашої країни з вимушено переселеними особами, біженцями працюють фахівці, котрі здебільшого не мають спеціальної професійної підготовки [5].

Процес розробки правового регулювання міграційних процесів в Україні започаткувала Декларація про державний суверенітет України. Подальше становлення інститутів міграційного права в Україні пов'язане із прийняттям Верховною Радою України пакету законодавчих актів з питань міграції, першим з яких став Закон «Про громадянство»[1].

Зважаючи на сучасні глобалізаційні процеси, Україна, у зв'язку з особливостями свого геополітичного становища, перебуває у центрі міграційних потоків. Близько 1200-1400 осіб щороку звертаються з проханням про надання притулку в Україні; деякі – через зв'язки з країною у минулому, деякі – на шляху міграції через Україну до Європейського Союзу.

Звернемося до розкриття суті поняття, що є змістовою основою діяльності соціального працівника з особливою категорією мігрантів – біженцями. Міграція у перекладі з латинської (*migratio*) означає переселення, переміщення населення У словнику із соціальної політики зазначається, що міграція населення – це переміщення особи через кордон тих чи інших

територій, країн, населених пунктів зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час [9, с. 109].

За своїм характером міграції можуть бути добровільними і вимушеними; зі зміною постійного чи тимчасового місця проживання. Розрізняють передусім внутрішні (внутрідержавні) і зовнішні (міждержавні і міжконтинентальні) міграції населення. Внутрішня міграція – це переселення людей усередині конкретної країни. Внутрішні міграції класифікують зазвичай за напрямками міграційних потоків. Зовнішня міграція означає переселення людей з однієї країни до іншої і характеризується перетином державних кордонів. Маючи ще назву міжнародної, зовнішня міграція містить такі поняття: еміграція (виїзд з країни з метою постійного проживання в іншій країні) та імміграція (в'їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання) [7, с. 13].

Українські дослідники (В. Крюковський, Л. Рибаківський, М. Стасюк) у визначенні ключових аспектів поняття «міграція» виокремили три основні групи, прийнявши як класифікаційну ознаку сутнісний її момент [11, с. 40-43].

До першої групи вченими було віднесено галузевий, територіальний, професійний і соціальний рух населення. Такий підхід отримав назву широкий. Результатом виділенням такого підходу стали роботи, в яких міграцію визначають як будь-яку форму соціального руху, чи як будь-яке переміщення незалежно від зміни місця в географічному просторі. До другої групи дослідниками віднесено форму міграційної мобільності, головною складовою якої визначаються територіальні переміщення населення. При вузькому розумінні досліджуваного явища віднесено процес просторового руху населення, що в остаточному підсумку веде до його територіального перерозподілу.

Згідно з класифікацією Міжнародної організації праці виокремлено такі основні категорії осіб, які мігрують [3]:

- 1) особи, які переїжджають на нове місце з метою подальшого постійного

там проживання;

2) особи, які працюють згідно з контрактом, в якому чітко визначений період їх перебування у країні, що приймає;

3) спеціалісти, фахівці певного профілю, які мають відповідну освіту і практичний досвід роботи;

4) незаконні мігранти;

5) вимушені переселенці (переміщені особи), які покинули свої домівки з причини загрози їх життю та здоров'ю.

Термін «переміщені особи» (англ. displaced persons, акронім: DP) з'явився 1945 року і стосувався близько 10 млн. осіб, які опинились на території Німеччини внаслідок примусового завезення остарбайтерів та осіб з інших країн проживання, арештованих за расовими, релігійними або політичними міркуваннями. Серед них – 2,4 млн. українців [6].

Генеральна Асамблея ООН вперше в 1972 році згадує термін «переміщені особи» в одному контексті з діяльністю Верховного комісара у Судані. У 1992 році було перший раз в загальній резолюції, визнано діяльність Верховного комісара безпосередньо щодо переміщених осіб. У 1993р. Генеральна Асамблея ООН роз'яснила роль Верховного комісара, виклавши формальні критерії для надання конкретної допомоги: спеціальний запит / наділення повноваженнями з боку Генерального Секретаря або компетентного головного органу ООН; згода держави або інших задіяних агентів; надання доступу до внутрішньо переміщених осіб; наявність належних ресурсів і володіння особливими професійними знаннями та досвідом; допоміжна діяльності інших організацій і належна безпека персоналу [8].

Вимушена міграція може бути зовнішньою, внутрішньою, поворотною і безповоротною. У сучасній літературі та міжнародних документах до факторів, які спричиняють вимушену міграцію відносять: громадянські сутички, безпорядки, пов'язані із застосуванням чи небезпекою насильства, незалежно від причин їх виникнення; переслідування за національними, політичними, релігійними та іншими мотивами, що виражаються у різних видах дискримінації

громадянських прав (у сфері праці, навчання, соціального захисту); зміна політичної ситуації чи політичного устрою, що ставить окремих людей чи соціальні групи, наприклад, військовослужбовців, в уразливе становище, пов'язане із неможливістю реалізації основних громадянських прав чи з конфронтацією з органами влади, керівництва або з соціальним оточенням; екологічні катастрофи, що супроводжуються загрозою для життя людей.

Провідну роль у вирішенні проблем біженства і вимушеної міграції у міжнародному контексті відіграють міжнародні організації (Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Міжнародна Організація з Міграції (МОМ), ЮНЕСКО, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Європейська Рада з питань біженців та вигнанців та інші), які виконують функцію посередників між біженцями та урядами країн, що їх приймають. Означені міжнародні організації надають здебільшого виконують такі функції: допомагають державним структурам і неурядовим організаціям, які працюють у сфері міграції; надають безпосередню допомогу біженцям та особам, які шукають притулку; здійснюють навчання представників влади, соціальних працівників, працівників неурядових організацій, що сприяє поширенню прогресивних ідей міжнародного досвіду, впровадженню інноваційних технологій роботи з біженцями, апробованих у світовій практиці.

У процесі дослідження нами з'ясовано, що у основні напрями, зміст і форми соціальної роботи з біженцями зумовлені соціальною політикою країни та основоположними міжнародно-правовими нормами і правилами, які інкорпоровані в їх національне законодавство. З'ясовано, що робота з біженцями і вимушено переміщеними особами передбачає такі основні напрями: соціальний (надання тимчасового притулку, забезпечення харчуванням, одягом); соціально-педагогічний (розробка і реалізація комплексних реабілітаційних програм зі створення умов щодо вивчення мови, культури, навчання, оволодіння професією, психолого-педагогічного консультування); соціально-правовий (сприяння законному в'їзду на територію країни, правове просвітництво і консультування); фінансовий (матеріальна допомога, грошові позики на перевезення членів

родини); соціально-трудоий (допомога у професійному самовизначенні, оволодінні професією, перекваліфікації, працевлаштуванні); соціально-інформаційний (надання інформації щодо освітньої сфери та сфери охорони здоров'я); медико-соціальний (медична допомога). Соціальна робота з біженцями і вимушено переселеними особами у переважній більшості країн, зазвичай, здійснюється на основі партнерської співпраці державних і неурядових громадських організацій і спрямована на забезпечення їх інтеграції у соціальну структуру країни.

На основі аналізу рекомендацій Міжнародної Федерації Соціальних Працівників, Міжнародної Асоціації Шкіл Соціальної Роботи, Ради з Освіти у Галузі Соціальної Роботи нами виокремлено основні концептуальні засади освітньої парадигми підготовки соціальних працівників до роботи з біженцями і вимушено переселеними особами: визнання цінностей соціальної роботи; взаємне визнання культурних та етнічних особливостей учасників процесу; вирішення соціальних проблем конкретного індивіда чи групи з гуманістичних, толерантних позицій; адекватність освітньо-кваліфікаційного рівня соціального працівника вимогам суспільної практики; орієнтація на неперервну професійну освіту, формування професійної компетентності; підготовка асистентів соціальних працівників із середовища біженців (партнерська модель практичної діяльності).

Основними особливостями соціальної роботи з біженцями і шукачами притулку є повага до культурних цінностей, обґрунтування історій особистого досвіду і надання підтримки сім'ям і спільнотам, що допомагає їм розвинути стратегії подолання кризового стану самотійно.

У статті “Психосоціальна робота з біженцями” М. Ткаченко [13] виокремлює такі принципи роботи соціального працівника з цією категорією клієнтів:

1. *Орієнтація на особистісний ріст та розвиток.* Кризовий стан потрібно розглядати не як хворобу, патологію, а як нормальну реакцію на ненормальні обставини. Криза – це процес особистісного росту в тому разі,

- якщо вона буде подолана позитивно. Реабілітаційну роботу потрібно розглядати як допомогу процесу особистісного росту, а не як лікування.
2. *Слухання та розуміння.* Професійна допомога повинна лише доповнювати, підсилювати ресурси та можливості травмованої людини.
 3. *Об'єктивність.* Існує багато різних конструктивних підходів, як допомогти людині подолати психологічну кризу. Тому соціальному працівнику необхідний план, який зорієнтує його в потрібному напрямі й дозволить визначити: структуру кризи, психологію травматичних переживань, стадії кризи.
 4. *Орієнтованість на громаду.* За законами соціальної психології будь-яке втручання, навіть на рівні невеликої групи людей, впливає на всю громаду як цілісний та єдиний організм.
 5. *Соціальні працівники як каталізатори.* Найкращим помічником є не той, хто все бере на себе і все сам організовує. Основне завдання – допомогти травмованій людині ефективно використати внутрішні ресурси.
 6. *Емпатія.* Під емпатією розуміють уміння співпереживати, відчувати те, що відчуває інша людини, бачити світ її очима.
 7. *Компетентність.* Психосоціальне втручання в кризу вимагає від соціального працівника володіння як теоретичними знаннями в галузі психології травми, так і практичними навичками надання допомоги потерпілим.
 8. *Паритетність.* Стосунки на основі “Я – Ти”. Під цим типом стосунків розуміють взаємодію між рівноцінними суб'єктами, де кожен бачить і визнає в партнерові особистість, його унікальність.
 9. *Добровільність.* При психосоціальній підтримці присутні два добровільні учасники: той, хто допомагає, і той, кому допомагають.
 10. *Реальність.* Перед тим, як надавати будь яку допомогу, необхідно в'яснити, що потребують люди, і що ми реально можемо їм запропонувати.
 11. *Економність.* Інколи, особливо коли навички психологічної допомоги ще

недостатньо сформовані, виникає небезпека професійного “вигорання”. У цій ситуації важливою є підтримка у колі команди фахівців. Також доцільно проводити регулярні тренінги у самій команді професіоналів на розвиток взаємопідтримки. Важливе значення надається поширенню досвіду психосоціальної реабілітації та створенню мережі психосоціальної служби.

Важливою складовою професійної підготовки фахівця з соціальної роботи є встановлення його службових обов’язків, спеціальних функцій, які він виконує на рівні професійного дипломованого працівника з такою категорією мігрантів як біженці. На основі аналізу наукової літератури можна виділити такі передумови надання ефективної допомоги вимушено переселеним особам: соціальний працівник повинен бути обізнаним у соціологічних та правових аспектах міграції; проблема вимагає комплексного вирішення за участю різних відомств державного і регіонального рівня, створення розвинутої системи спеціалізованих закладів, що ведуть роботу з вимушено переселеними особами; у спеціалізації соціальних працівників щодо питань міграції обов’язково передбачити застосування їх професійних знань у міграційних службах, що співпрацюють із службами соціального захисту, соціального обслуговування й охорони здоров’я, соціально-епідеміологічними службами; фахівець соціальної роботи повинен володіти вміннями здійснення індивідуальної (із знаннями психологічних, психотерапевтичних, психоаналітичних, соціометричних, медико-соціальних, консультаційно-правових методів), сімейної, групової (продуктивні методики “групи самостійного досвіду”, “групи взаємодопомоги”, групова психотерапія, підтримка сусідських громад у місцях компактного проживання переселенців), громадської соціальної роботи і групового адміністративного планування. Усе це сприяє реінтеграції переселенців та їх спільнот у нових умовах [10].

У діяльності з вимушено переселеними особами, можна взяти до уваги вчення, І. Зайнишева, який досліджував соціальну роботу з біженцями. Розглядав її як особливий вид діяльності та виділяє два основних види:

1. Практична соціальна робота (робота з конкретною людиною чи групою

людей, які потребують соціальної допомоги).

2. Організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності).

Практична соціальна робота з біженцями та вимушено переселеними особами проводиться у наступних основних напрямках: соціальному, соціально-педагогічному, соціально-правовому, медико-соціальному, фінансовому, соціально-економічному, матеріальному, соціально-інформаційному і соціально-трудоному.

До організації соціальної роботи з даною категорією населення належать:

- зв'язок з міжнародними організаціями, що займаються проблемами міграції й участь у їхній діяльності;
- організація взаємодії між державними структурами, громадськими організаціями і фондами, що займаються соціальним захистом і допомогою вимушено переселеним особам;
- сприяння створенню громадських організацій, що займаються проблемами біженців та вимушено переселених осіб;
- розробка оптимальної структури і нормативів діяльності стаціонарних і нестаціонарних закладів соціальної допомоги біженцям та вимушено переселеним особам, ураховуючи умови конкретних регіонів;
- організація різних форм установ соціального захисту для біженців та вимушено переселених осіб (центрів соціального захисту, реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів будинків-інтернатів, пунктів видачі допомоги);
- підготовка і підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з біженцями та вимушено переселеними особами;
- вироблення норм видачі натуральної (продуктової, речової і ін.) допомоги;
- проведення соціологічних і маркетингових досліджень проблеми;
- розробка правових основ профілактики девіантної поведінки осіб із кола біженців та переселенців;
- розробка правових основ соціального, санітарного, медичного і

педагогічного контролю життєдіяльності біженців та інших завдань [12, с. 176-180].

Таки чином, можна підсумувати, що важливою складовою професійної підготовки фахівця з соціальної роботи є встановлення його службових обов'язків, спеціальних функцій, використання нормативно-правових документів, що визначають засади і особливості соціального захисту населення біженців. Перспективним вбачаємо подальше дослідження щодо вдосконалення процедури залучення студентів до волонтерської роботи з вимушено переселеними особами у реалізації їхніх життєвих перспектив, спрямованих на попередження будь-яких проявів дискримінації.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про громадянство” від 18 січня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 9. – С. 342.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: за станом на 2 бер. 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. — Київ: Парлам. вид-во, 2015
3. Женевська конвенція щодо біженців 1951 р. – [Електронний ресурс]. – http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_011. – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 244 с.
5. Ольхович О.В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Тернопіль, 2008. – 228 с.
 6. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них проведене МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» [Електронний ресурс]. – 15.01 2015:http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf. – Загол. з екрану. – Мова укр.
 7. Піскун О.І. Основи міграційного права: Порівняльний аналіз: Навчальний посібник. – К.: МП Леся, 1998. – 360 с.

8. Протокол щодо біженців 1967 р. – [Електронний ресурс]. – http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_363 . – Загол. з екрану. – Мова укр.
9. Словник із соціальної політики. // Міграція– К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – С. 221-233.
10. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: [навчально-методичний посібник] / Капська А. Й., Олексюк Н. С., Калаур С. М., Фалинська З. З. – Тернопіль: Астон, 2010. – 304 с.
11. Стасюк М., Крюковський В. Вплив міграційних процесів на основні демографічні показники в Україні / М. Стасюк, В. Крючківський // Україна : аспекти праці. – 2014. – № 5. – С. 40–45.
12. Технология социальной работы: Учеб. пособие для вузов / Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.:ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
13. Ткаченко М. Психосоціальна робота з біженцями. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <<http://refugee.net.ua/view/metodik>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.